

'T FORTJE AAN DE BLAISANTVEST

Cité Voortman, nu kerkje

Luc Devriese

Het beluik 't Fortje aan de Blaisantvest, gebouwd in de beginjaren van de 19de eeuw op een gewezen bastion (bolwerk), bleef tot in de tweede helft van vorige eeuw bewoond. Het was toen een van de oudste Gentse cités (cité ouvrière: arbeidersbeluik). Het wooncomplex was echter al lang gedegradeerd tot een van de slechtst befaamde. De naam Fortje was ontleend aan die van de eigenaars, de familie Voortman, oprichters en uitbaters van een groot textielbedrijf er recht over, aan de andere zijde van de vest. De Voortmans waren in de eerste helft van de jaren 1800 ongeveer de enige Gentse textielbazen die huisjescomplexen lieten optrekken voor hun werkvolk. Dit artikelje belicht de geschiedenis van de cité, vooral aan de hand van het overvloedig beschikbare beeldmateriaal, aangevuld met de in briefvorm bewaarde bitse disputen eind jaren 1800 gevoerd tussen de Stad en eigenaar Jules Voortman. Het aanslepende conflict betrof vooral de abominabele sanitaire situatie. Halverwege vorige eeuw werd uitgerekend hier een merkwaardige poging ondernomen door paters jezuiten tot herkerstening (herbekering tot het katholieke geloof) van de wijk. Dit bracht mee dat de uitgeleefde cité in 1961 vervangen werd door een mooi modern kerkje naar ontwerp van arch. Langaskens

Bolwerk

Eerst bekijken we op oude kaarten hoe de plek waar het hier om gaat, in de jaren 1577-1584 vorm kreeg als typisch vijfhoekig verdedigingspunt (bastion, bolwerk) in de grote 16de-eeuwse Gentse stadsomwalling, waarvan de Blaisantvest onderdeel was (afb. 1). De vestnaam werd ontleend aan een feodale heerlijkheid in die beurt, maar voor de Gentenaars werd dat onvermijdelijk de 'Plezante' Vest (1).

Zoals op veel bastions, waarvan de in Gent gebruikelijke Nederlandse naam bolwerk de vorm verraadt, werd in vreedstijd van dit hoger gelegen deel van de vest gebruik gemaakt om er een molen te laten op draaien. De binnengracht en de om het bastion heen lopende buitengracht waren beide in gebruik voor afwatering en stadsverdediging. Het in afb. 1 getoonde kaartfragment illustreert ook dat er scheepvaart was op de buitengracht. Die verbond de Sassevaart, die in Gent geen noemenswaardige eigen haven had, met de oude Lievehaven in het stadscentrum bij het Gravensteen en de Leie (Devriese, 2019).

Afb. 1. Toestand in de jaren 1600 en 1700 (detail uit de kaart van Jacques Hoorenbault, 1619, nagetekend door Armand Heins). Bijna rechtover het Berouwstraatje (onder rechts, met bomen), op het middelste van de drie weergegeven vijfhoekige bolwerken: windmolen, door een wegje verbonden met het molenhuis bij de binnenste vestgracht. Hier zou aan het begin van de 19de eeuw 't Fortje' gebouwd worden. Op de buitenste gracht die de bolwerken omgordt, duidt een scheepje aan dat het waterverkeer tussen de Sassevaart en de Lievehaven (resp. rechts en links buiten beeld) op de buitengracht gebeurde. Omwille van dit verkeer werd deze gracht de Nieuwe Lieve genoemd, soms ook gewoon de 'Lieve' (zie Devriese, 2019).

Op bevel van keizer Jozef II moesten de stadsvesten vanaf 1781 geslecht worden, maar dat gebeurde slechts traag en met mondjesmaat. Op de stadskaar-

Afb. 2. Beide bolwerken weergegeven op dit detail van een stadsplan uit 1799 (De Vreese) zijn beboomd, maar (nog) niet bebouwd. Onder het linkse een T-vormig gebouw: de katoendrukkerij Voortman. De vest oostelijk van het Berouw (hier rechts) werd Geuzenberg, voordien Guldenenberg genoemd.

ten nadien opgemaakt, zien we dat de vestgrachten nog jarenlang bewaard bleven. Wel werden de vestwallen en bastions min of meer afgevlakt en mooi beboomd (afb. 2): een illustratie van het feit dat het chique Franse woord boulevard afgeleid werd van de Nederlandse vestingsterm bolwerk. De eerste boulevards omgordden de hele stad op het tracé van de in 1577-1584 onder het calvinistisch bewind aangelegde stadsvesten.

Voortman

De ‘Imprimerie de Coton’, de katoendrukkerij Voortman, werd in 1790 opgericht. In 1799 waren gronden aangekocht van de vroegere abdij Groene Briel aan de toenmalige stadsrand bij de Blaisantvest. Initiatiefnemer was de Noord-Nederlander Abraham Voortman, in associatie met zijn toekomstige schoonbroer Frans De Vos en de met deze laatste verwante familie Bauwens (De Wilde, 2007; Scholliers, 1976 en 2015). De textieldrukkerij werd vanaf 1805 alleen verdergezet door spilfiguur Voortman (afb. 3). In 1824 werd het bedrijf door de twee zonen van Abraham aangevuld met een weverij en in 1827 vervolledigd met een spinnerij. Vanaf 1876 werd dit de NV Texas, een van de grootste Gentse textielproducenten (afb. 4). Een fusie met La Louisia-

na, halverwege vorige eeuw, kreeg de naam Loutex. Maar de gloriejaren waren voorbij. Al spoedig ging dit op in het conglomeraat UCO, dat probeerde te redden wat te redden viel.

Afb. 3. Een vroeg stadsplan waarop 't Fortje (schuin georiënteerd) herkenbaar is: het 'Plan routier' van 1829 (detail). De 'Imprimerie de Coton' is die van Voortman.

In de jaren 1800 was het nog lang zover niet. Het ging de onderneming voor de wind in de vooral voor de textielsector voorspoedige jaren 1820-1825. De grote Villa Voortman, met schitterende tuin, dateert vermoedelijk uit die tijd (afb. 5). Met vallen en opstaan ging het verder. De hele negentiende eeuw door waren er voor de textiel goede perioden, onderbroken door meerdere katoencrisissen (Voortman, 1940; Scholliers, 1976). Maar alles samen genomen deden de Voortmans goede zaken. Ze konden het zich permitteren geld te beleggen in onroerend goed: de hieronder beschreven complexen van arbeidershuisje. Dure beleggingen zullen dat wel niet geweest zijn. Belangrijker allicht was grootschalige grondaankoop en bebossing in de heidestroken van de Antwerpse Kempen (Meerle bij Hoogstraten), waar een tweede villa gebouwd werd.

In het voetspoor van Voortman kwam de ene naast de andere grote textielonderneming zich vestigen aan Vogelenzang en de Blaisantvest, waarvan een gedeelte na WO I omgedoopt werd tot Opgeëistenlaan. Een tweede Franse naam

van de vest luidt niet toevallig quai of boulevard du Ramage. Die duidt het procedé aan gebruikt om het inkrimpen van pas geweven stoffen tegen te gaan door hittebehandeling (koken) en uitslaan of opspannen. Die ‘Ramage’ was dus een analogo van de eveneens Gentse straatnaam Ramen.

Afb. 4. Briefhoofd van de NV Texas, voordien A. Voortman (uit Deseyn, 1989). Zoals gewoonlijk bij dergelijke half publicitaire voorstellingen is de fabriek overdreven groot voorgesteld. Ook de infrastructuur: onderaan zie je de verbinding via de vestgracht met de Lieve, waarop een vaartuig dat meer lijkt op een zeeschip dan op een binnenschipke. Rechts de imposante siertuin, mooi weergegeven op afb. 5.

Fabrieksbaas als huisbaas

Ook na grondlegger Abraham (ca. 1758-1810) bleef de familie helemaal ‘in de textiel’. Vooral kleinzoon Jules zou tijdens de tweede helft van de 19de eeuw, vanaf 1859 of 1862, zijn stempel drukken op de geschiedenis van de onderneming, omgevormd tot NV Texas. Ook daarna bleef Jules Voortman samen met een schoonbroer leiding geven aan die onderneming. Voor wat het wel en (vooral) wee van het hier beschreven beluik betreft, had Jules het voor het zeggen. Geen wonder dus dat het wooncomplex (afb. 6) aan deze familie zijn naam ontleende. In een gemeenteraadsbesluit van 1892 (afb. 7) zien we het aangeduid als ‘Het Foortje’. Met fort en zo had het niets te maken. (2) We mogen aannemen dat zo goed als alle bewoners van ’t Fortje direct of indirect leefden van de textiel, vermoedelijk vooral in de fabrieken van hun huisbazen Voortman. Het hoeft niet gezegd dat dit verre van ideaal was: de Fortbewoners waren met handen en voeten gebonden aan hun patroon-huisei-

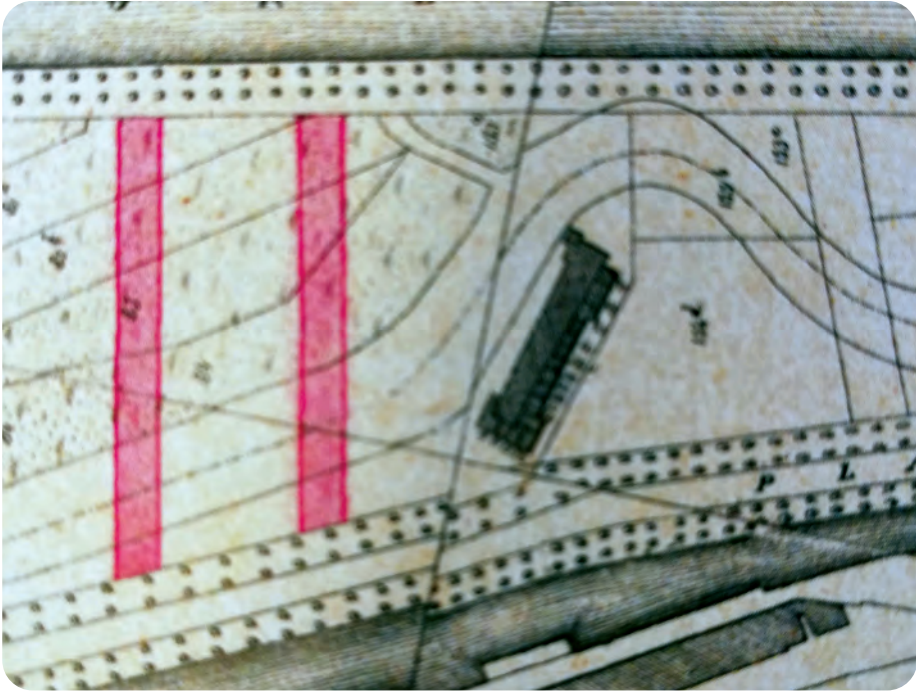

Afb. 5. Villa Voortman (aquarel vóór 1830, in Archief Gent, Atlas Goetghebuer). Een heel andere wereld ... maar toch heel reëel: bemerk de fabrieksschouw achterin! Dit unieke gebouw bleef vrij goed bewaard met zijn tuin. Het kreeg een zeer nuttige sociale functie en werd zeer recent (2019) gerestaureerd. De fabrieksgebouwen waren al lang verdwenen om er parking voor de klinieken (nu AZ Sint-Lucas) en het psychiatrisch centrum Sint-Jan de Deo aan de leggen.

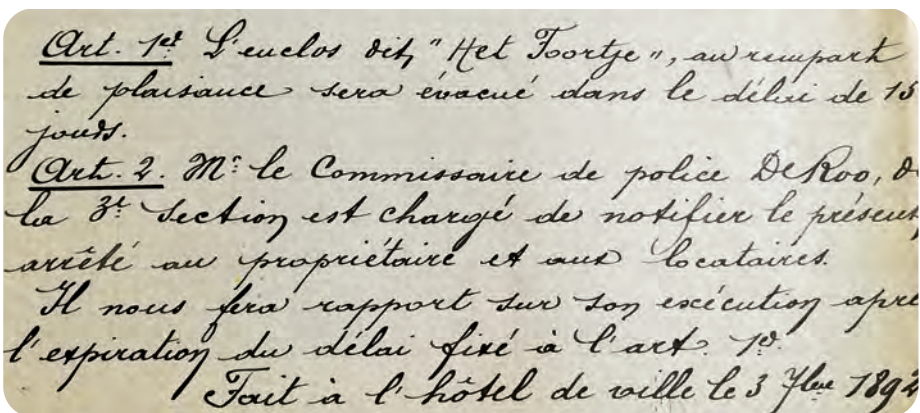
genaar. Maar wellicht was dit vooral in het begin een voordeel. Wat hier beschreven wordt als 't Fortje was trouwens niet het enige wooncomplex van Voortman. Naast de cité op het bastion stond nog een huizengroep uit de jaren 1880 met grotere huizen, op de rooilijn van de Blaisantvest (afb. 8). En dan was er ook nog de in de snelinventaris 'Bouwen door de eeuwen heen ... Gent' door Van Aerschot e.m. (1979) geïllustreerde huisjesrij aan het Berouw aan de stadszijde van de vest, vlak naast het fabrieksterrein.

Eerst goed, later slecht befaamd

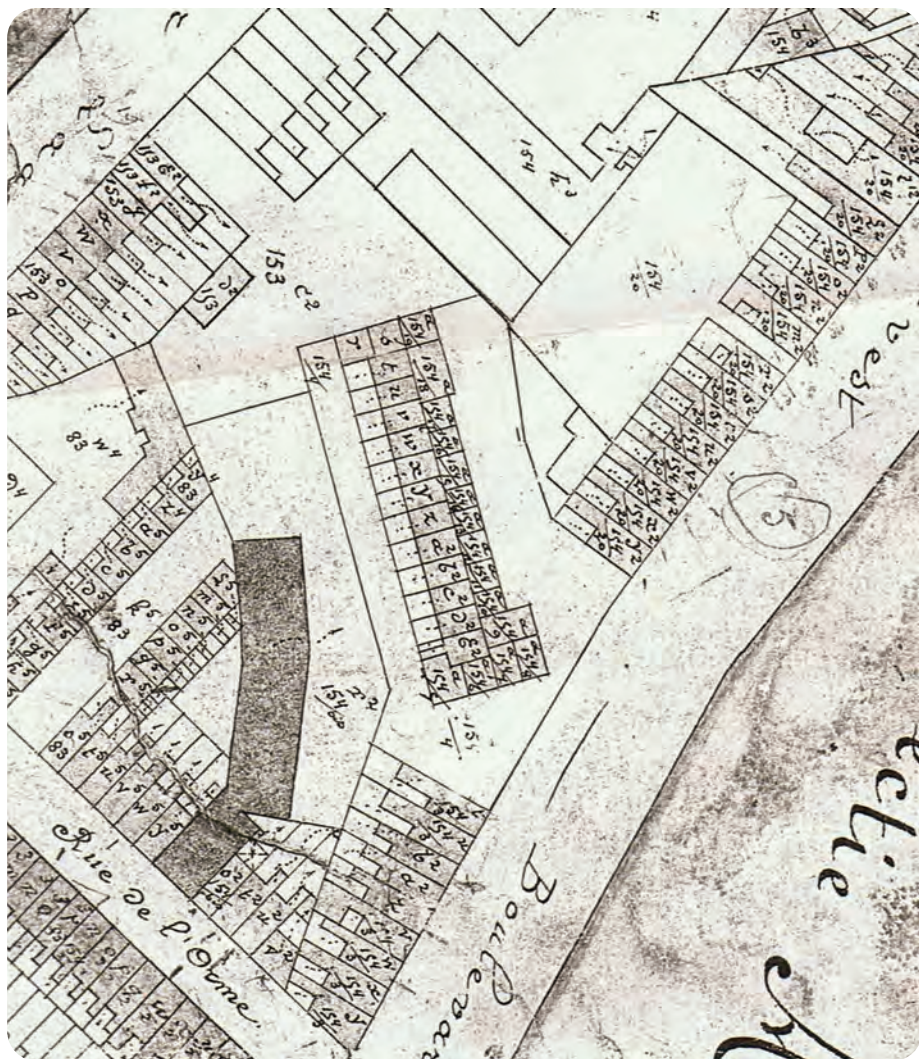
Guido Deseyn dateert de bouw van 't Fortje ca. 1800 (Deseyn, 1984). In 1799 was hiervan nog geen spoor te bekennen (zie afb. 2). Bebouwing staat wel aangegeven op de kadastrale atlas van Piéton & Boutique opgemaakt in 1809

Afb. 6. Detail uit de kaart van Gevaert en Vanimpe (1878). De oriëntatie van het Fortje parallel met een flank van het vroegere bolwerk is nog goed te zien. De twee verticale ‘balken’ tonen toekomstige straten, gepland als verbinding tussen de vest (onderaan) met (bovenaan) de ‘Nieuwe Vaart’ met beboomde kade, nu Gasmeterlaan. De rechtse ‘balk’ duidt de huidige Kaprijkestraat aan. De cité van Eric Vermeirsch, een zijsteeg daarvan, was nog niet concreet gepland. Afgezien van ’t Fortje was de landstrook tussen de vaart en de vestgracht in deze zone nog niet bebouwd.

Afb. 7. De naam ‘Het Foortje’ in de eerste lijn van dit tekstfragment met bevel tot evacueren (binnen de 15 dagen!) uit 1892. Een episode uit de ‘oorlog’ tussen de Stad en de eigenaar (nog steeds Voortman). Tot ontruimen kwam het nog lang niet.

Afb. 8. Detail uit een kadasterplan uit de tweede helft van de 19de-eeuw. Het tweedelige grijze blok duidt op de stadsschool met voorgebouw aan de Olmstraat (nu Kaprijkestraat) en hoofdgebouw op de gedempte bedding van de buitengracht. De cité waar Eric Vermeirsch opgroeide (schuin links), in feite een zijstraat van de toenmalige Olmstraat (rue de l' Orme), is achterin afgesloten door een muur. Technisch en administratief gezien was en is het dus nog altijd een beluik, een cité. Rechtsboven, aan de brede laan: het tweede, later gebouwde Voortmancomplex op de vest, met toegang tot een onbebouwd achter gelegen terrein.

(Archief Gent, reeks DD nr. 12 en 13). Oorspronkelijk zou er, zoals bij de vele beluikhuisjes gebouwd in het laatste derde van de jaren 1700 (Devriese, 2001), slechts één bouwlaag geweest zijn. Steeds volgens Deseyn werd dit

Afb. 9. Vredig tafereeltje in 't Fortje aan de 'Plezante Vest'. Een van de huisjes is omgevormd tot schuurtje of berghok, wellicht voor een steekkar en materiaal van een leurder. Het voorpleintje is blijkbaar niet geplaveid (foto 1941, schenking Moreau). Gelukkig heeft het niet al te hard geregend...

later verhoogd met een half verdiep (afb. 9). Daarmee waren de huizen voor die tijd en dit type bewoners boven gemiddeld van kwaliteit.

De combinatie werkgever-huiseigenaar was vrij uniek in Gent. In tegenstelling tot de mijnbazen in de steenkoolbekkens van Wallonië en later Limburg, bouwden de textielpatroons tijdens de grote expansie in de eerste helft van de 19de eeuw slechts zelden voor hun werkvolk (3). Citerend uit 'Bouwen door de eeuwen heen ... (Van Aerschot en medewerkers, 1979) i.v.m. een eveneens door de Voortmans gebouwde huizenrij in het Berouw: '... een van de weinige voorbeelden van arbeiderswoningbouw door een fabrikant. Het toont aan in welke mate deze woningen 'beter' waren dan de doorsnee arbeidershuisvesting ca. 1830-1840'. De foto bij die tekst toont de later afgebroken Voortmanhuizen in het Berouw die als twee druppels water lijken op die van 't Fortje aan de overzijde van de Blaisantvest zoals te zien op afb. 9 (4)

In de eerste decennia van zijn bestaan behoorde 't Fortje dus tot de betere categorie werkmanswooncomplexen, maar zo zou het niet blijven. De ma van Eric Vermeirsch, uit de aangrenzende zijsteeg van de Kaprijkestraat, ook een

Afb. 10. Drie ‘vertrekken’ (zittoiletten met plank en drie gaten boven de beerput). Ze kunnen afgesloten worden met deuren die een goede verluchting (en koeling ...) toelaten. Vandaar het woord ‘vertrek’. Achter het muurtje rechts vermoedelijk een pisbak (foto 1949, schenking Moreau).

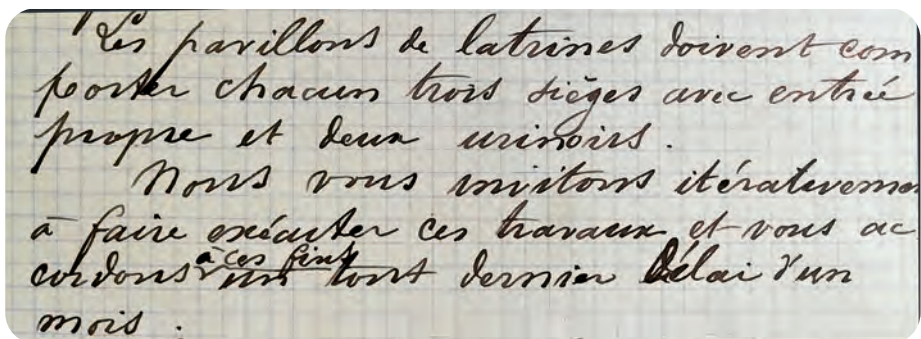

Afb. 11. Jans ‘privacy’ in ‘t Fortje: afgeschermd met afbraakmaterialen, vermoedelijk eigenhandig bijeen getimmerd (foto vermoedelijk 1949, schenking Moreau).

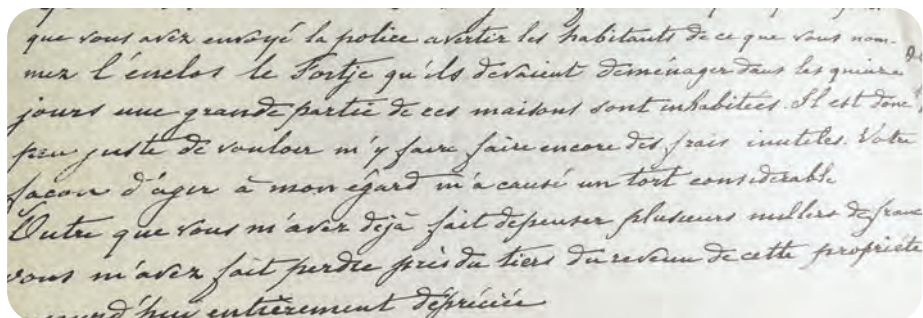
cité maar veel jonger van aanleg en opbouw, vond in de jaren 1950 dat er in hun straat beter volk woonde dan in 't Fortje. 't Was daar nog erger dan in 't Luizengevecht', zei ze. 'Vandaar dat ik niet met die kinderen mocht spelen', vertelt Eric in zijn GT bijdrage 'Geboren in een cité'. Wat hieronder beschreven en afgebeeld wordt, illustreert dit voldoende.

De woonomstandigheden in 't Fortje waren inderdaad allesbehalve. De stads-overheid, na de grote cholera-epidemies attent geworden op het vlak van hygiëne, ging er zich mee bemoeien. De meeste dispuuten over 't Fortje betroffen de primitieve toiletten (afb. 10 en 11) en de moeilijke afvoer van afvalwater. Allicht kon men in de eerste jaren zonder moeite en kosten de vuiligheid naar de stadsgrachten laten vloeien, zoals overal elders in de stad met zijn vele waterloopjes en waterlopen die vooral fungeerden als open riolen. Maar na de demping van de vestgrachten werd het moeilijk. De nieuw aangelegde vestlaan, waar het water moest evacueren, lag hoger dan de afvoergeulen of -buisen van 't Fortje, althans volgens de eigenaars. Ook de Stad trof schuld: blijkbaar was er geen publieke riolering voorzien. Van afwateringsgrachten naast de vestlaan is er geen spoor te bekennen op de stadsplannen uit die tijd.

Hoe was het zover gekomen? Wijlen Roger Moreau, kenner bij uitstek van de Gentse beluiken, schreef in deel VI van een reeks fotoboekjes (Moreau, 2005): 'Sieur Voortman, oprichter van het bedrijf Texas en eigenaar van het beluik 't Fortje, was blijkbaar niet erg begaan met de levensomstandigheden van zijn huurders'. Dit moeten we nuanceren: het waren niet de oprichters die het aan de stok kregen met de stedelijke overheden (hun huurders konden zich niet verweren), maar vooral Jules Voortman, kleinzoon van de stichter. In het stadsarchief, schrijft Moreau, berust een dossier (5) dat uitpuilt met verma-

Afb. 12. De onwillige eigenaar krijgt in 1892 na herhaaldelijk aandringen nog een laatste uitsstel van  en maand om de latrines met drie 'zittingen' (si ges) en twee urinoirs te realiseren. Wellicht betreft het de constructies te zien op afb. 10.

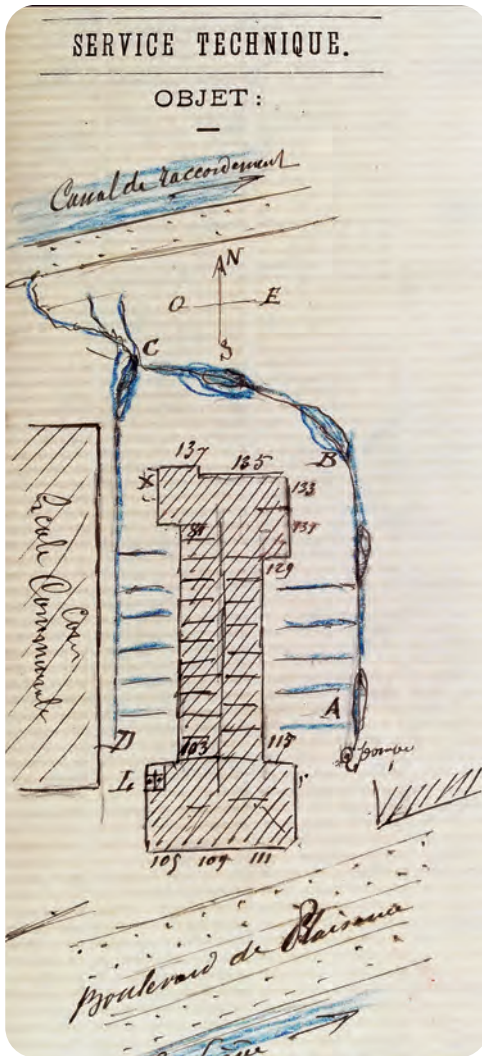

Afb. 14. Fragment van een van de brieven van eigenaar Voortman die bij het stadsbestuur klaagt over het feit dat de stad volgens hem nutteloze onkosten (des frais inutiles) wil opdringen. De huisjes zijn grotendeels verlaten, schrijft hij. En hij vervolgt: de Stad heeft hem meerdere duizenden francs doen uitgeven, en te zelve tijd zijn inkomsten met een derde doen verminderen (vermoedelijk door 'onbewoonbaar' verklaringen).

ningen van het stadsbestuur om aan het beluik de hoogst nodige verbeteringen (bv. op sanitair gebied) aan te brengen' (afb. 12, 13 en 14).

Er woonde heel wat volk in de stilaan aftakelende huisjes van het oude Fortje en ook in de nieuwe huizenrij van Voortman aan de straat. In een groot overzicht van de toestand in 1904 van de beluiken in Gent (De Rycke e.a., 1904) staan twee nagenoeg even grote beluiken genoteerd op de Blaisantvest: 't Fortje en een complex ernaast aan de straatzijde, beiden eigendom van de Voortmans. Het ene telde 12 huizen met 46 bewoners, het andere 13 huizen met 54 bewoners. Achteraan grensde 't Fortje aan het (toen) veel recentere en dus betere beluik van de Olmstraat (nu Kaprijkestraat) door Eric Vermeirsch in GT beschreven (zie afb. 8). De meeste gezinnen waren zelfs in die kinderrijke tijd klein. Klaarblijkelijk was het aantal 'Fortenaars' snel aan het dalen. Twaalf jaar eerder, in 1892, had de wijkcommissaris van de stadspolitie nog 148 bewoners in de (toen) 28 woningen geteld.

Voor de sanitaire voorzieningen en de hygiëne lieten te wensen over. Tussen de Blaisantvest en de nieuwe Verbindingsvaart (1860) werd er vuilnis gestort in een toen al dicht bebouwde zone. Men kwam er zelfs afval van de Vismarkt neergooien. Sommige huurders vertrokken omdat de stank ondraaglijk werd. De toestand was zo erg dat het in 1876 tot interpellaties met uitgebreide discussie kwam in de gemeenteraad. (6) Nadat de buitengracht achter het wooncomplex volledig gedempt was en afgesloten door een school, was de situatie nog aanzienlijk verergerd. Dat gaf aanleiding tot allesbehalve vriendelijke correspondentie tussen eigenaar Jules Voortman en de Stad (7). In een brief gedateerd 1892 lezen we dat de bewoners over slechts twee latrines voor

Afb. 13. Schetsje uit 1893 met een voorstel van de stedelijke technische dienst om het afvalwater via individuele afvoerbuizen aan beide zijden van 't Fortje gezamenlijk doorheen twee leidingen met bezinkputten af te voeren naar het in 1860 gegraven Verbindingskanaal (Canal de Raccordement), beter gekend als de Nieuwe Vaart.

(toen) 29 woonsten beschikten. Vermoedelijk vertegenwoordigden die latrines twee maal drie 'zitgelegenheden' (gaten in een plank). Er was geen vuilnisbak en de enige pomp met drinkbaar water was sinds acht dagen kapot. Keukenafval en andere vuiligheid werd tegen de afsluitmuur van de school gegoid.

Tegen het einde van de jaren 1800 hing er verandering in de lucht. Voortman diende bouwaanvragen in voor betere en vooral ook grotere huizen (8). Tegen het oude Fortje aan werden aan de zijde Blaisantvest zes woningen onder één dak gebouwd die duidelijk volumineuzer waren en twee volwaardige bouwlagen telden, maar het bleef erg proletarisch (afb 15 en 16).

Afb. 15. 'Hangouderen' aan de Blaisantvest in het pre-televisietijdperk. Ze proberen hun tijd te verdrijven met het bekijken van het schaarse verkeer op de stadsring. Rechts de ingang van 't Fortje (foto 1954, een pareltje uit de collectie van Roger Moreau in DSMG).

Afb. 16. Verandering op komst. De afsluiting duidt er op dat de huisjes en ook de grote dubbele of driedubbele voorhuizen zullen afgebroken worden. Het hoogverheven kruisbeeld laat niets aan duidelijkheid te wensen over: hier komt iets helemaal anders... (foto vermoedelijk 1958, schenking Moreau). Als statement kan dit tellen.

Afb. 17. Twee jezuïetenpaters, hier nog gekleed als echte 'zwartrokken', in 't Fortje voor de deur van het huisje dat ze 'Adolf Petit' genoemd hadden, naar een in de wijk geboren 'bijna' heilige jezuïet van zeer eenvoudige afkomst (foto 1953, schenking Moreau).

Afb. 18. Het kerkje in de Limbastraat, zijstraatje van de Wiedauwkaai in the middle of nowhere, heel rustig... (foto 2013).

Christelijk einde

In 1956 werd een aanvraag goedgekeurd om in een klein hoekje op het Fortterrein, achter de huizenrij aan de Gasmeterlaan, een parochiaal centrum te bouwen dat ook zou dienstdoen als klaslokaal (9). Het terrein was eigendom geworden van het bisdom en er waren plannen om hier iets heel anders te laten groeien. Enkele jaren eerder, in 1950, waren twee jezuïetenpaters (afb. 17) in een van de huisjes van 't Fortje komen wonen (Brouwers, 1980). Een kapel werd ingericht. Dit vormde een totale breuk met het verleden.

Hoe is dit te verklaren? We mogen aannemen dat dit kaderde in de geest van de 'priester-arbeider' beweging. In die jaren waren jonge geestelijken tot het besef gekomen dat de oude geest van een kerk aanleunend bij macht en fortuin, ertoe geleid had dat grote delen van vooral de arbeidersbevolking totaal vervreemd waren van de kerk. Goed bedoelde, maar paternalistische initiatieven zoals die van de rijke katholieke filantropen, in Gent bijna allemaal grote textielbazen, verenigd in het Sint-Vincentiusgenootschap, konden daar niets

Afb. 19. Het kerkje aan de Blaisantvest, ontworpen door Rutger Langskens, met sobere klokkentoren na de recente restauratie (foto oktober 2019). Het gevelbeeld van keramist Paul De Bruyne stelt een gekroonde Maria voor.

aan veranderen. Hun resultaten kwamen er finaal op neer dat ze in hun talrijke en bloeiende eigen scholen, parochiale kringen en verzorgingsinstellingen (letterlijk) preekten voor eigen kerk. De priesters die aan de Blaisantvest kwamen wonen, en die ook een kerkje zouden oprichten in de nog armere Limbastraat in het havengebied (afb. 18), wilden van onderuit beginnen en echt aan missionering doen. Dat betekent: bekering van heidenen tot het christendom. Brouwers (1980), zelf jezuïet, heeft het over ‘... paters die de rode burcht ’t Fortje aan de Blaisantvest jaar na jaar hebben belegerd’ en over ‘het nu gesloopte Fortje, waar de duivel met zijn jongen zou hebben gehuisd’. Misschien wilden vooral de jezuïeten in die tijd komaf maken met hun elitaire faam. Vooral pater Van Grunderbeek zou een diepe indruk nalaten bij de wijkbewoners.

De term missionering werd ook gebruikt in de krantenartikelen die berichtten over het nieuwe kerkje dat er weldra zou komen. Het oude Fortje waarin, naar we aannemen, de leefomstandigheden onhoudbaar geworden waren, werd in 1958 afgebroken. Al in 1961 kon de Maria Koningin - Maria Gorettikerk, gebouwd naar ontwerp van architect Rutger Langaskens, ingewijd worden (afb. 19). Maria Goretti, naam waaronder de kerk uiteindelijk bekend bleef, werd gekozen omdat die Maria een eenvoudig landarbeidstertje was, dat in die jaren heiligverklaard werd. Ook dit paste in de strategie uitgetekend om de arbeidersklasse te 'heroveren' voor het geloof.

In de jaren 2010 was het kerkje aan renovatie toe. Het gebouw zou, volgens een aanplakbrief, in april 2019 te lezen aan de gevel, een multifunctionele ruimte worden, maar uiteindelijk bleef de functie van kerkgebouw overheersen. De kerk werd op 4 oktober 2019 heropend onder de naam Blaisantkerk. Op zondagen worden er sinds 2019 twee religieuze diensten gehouden, waarvan één door een Afrikaanse gemeenschap. De Stad kwam tussen in de restauratie van de kloktoren en verwierf gronden rond het gebouw om er een buurtpakje aan te leggen.

Met dank aan Peter Steurbaut, Sonja Gysselinck, Andrea Van Caneghem en Eric Vermeersch

Literatuurreferenties

- Brouwers, L. (1980). *De jezuiten te Gent*. Sint-Barbara college, Gent, p. 238-246.
- De Rycke, I, Van Renterghem, J., De Buck, P. (1904). *De beluiken binnen de Stad Gent*. Verslag. Tabel Derde Wijk. Beschermingscomiteit der Werkmanswoningen, Gent.
- Deseyn, G. (1984). Ancien Régime. In: *Volkshuisvesting in Gent*, Stad Dent, p. 39.
- Deseyn, G. (1989). *Bouwen voor de industrie*, MIAT, Gent, p. 114-115.
- Devriese, L. (2001). De grote beluikenconcentratie in de Gentse Overscheldewijk in de 18de en vroege 19de eeuw. In: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, nr. 75, p. 13-41.
- Devriese, L. (2015). Dat eigenaardige Gentse woord 'cité, citeetse' en zijn homologen: koer, gang, poortje en beluik. In: *Van Mensen en Dingen*, jg. 13 nr. 1, p. 30-45.
- Devriese, L. (2019). De 'Nieuwe' Lieve: aftakking van de 'Oude' Lieve naar de Sassevaart. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 48 nr. 1, p. 18-25.
- De Wilde, B. (2007). *Gent / Rabot. De teloorgang van de textielnijverheid*. Lannoo, Tielt en Stad Gent, p. 27-28.
- Fris, V. (1925). *De oude straatnamen van Gent*, Volksdrukkerij, Gent, p. 157 en 213.
- Gysseling, M. (1954). *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*. De Standaard, Antwerpen, p. 83.
- Moreau, R. (2005). *Gent. Deel VI. Beluiken en cités verder verkend*. Tempus, Brimscombe. Port Stroud, p. 26-28.

Scholliers, M. (1976). *Bedrijfsgeschiedenis van de firma A. Voortman – nv. Texas, Dossier 2*. VUB Press, Brussel, pp. 150.

Scholliers, M. (2015). *Voortman. De begindagen van de Gentse katoenindustrie*. Academia, Gent, pp. 286.

Van Aerschot e.m. (1979). *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Stad Gent*. deel 4nb, p. 286.

Voortman, J. (1940). *Les débuts de l'industrie cotonnière et les crises économiques. L'industrie cotonnière Gantoise... d'après les archives de la Maison A. Voortman*, Vanmelle, Gent, pp. 364.

Documentatie en bronnen

In DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg:

Collectie Bebouwing. Reeks Beluiken. Schenking Moreau: surveys, rapporten - gezondheidsdienst, map wijk 8: Blaisantvest, 't Fortje.

Reeks Straten: Blaisantvest.

Kaartencollectie.

Fotocollectie Beluiken Moreau: wijk 8, Blaisantvest.

Archief Gent – Zwarte Doos

Vooral belangrijk: reeks G12 (zie noten), reeks S, reeks VII.

Noten

- 1 De naam Blaisantvest wordt pas vanaf de jaren 1700 vermeld (Fris, 1925). De Franse vertaling luidde: avenue de la Plaisance en dat werd dan weer officieel vertaald in - je raadt het nooit - Lustlaan: Plezante Vest was niet aanvaardbaar voor de heren van 't Stadhuis. Een deel kreeg na W.O. I de naam Opgeëistenlaan mee, ter nagedachtenis van de velen die in een textiel fabriek in de buurt opgesloten werden om ze daarna vanuit het Rabotstation weg te voeren voor zwaar en gevaarlijk werk in de frontstreek. Een oudere naam was Vogelenzang: de vroegste vermelding ervan dateert uit de 14de eeuw (Gysseling, 1954). De namen werden door mekaar gebruikt.
- 2 In het plat Gents werd de V aan het begin van een woord dikwijls als F uitgesproken;
- 3 Misschien is dit verschil in bouwpolitiek tussen steenkool- en textielcentra te verklaren doordat de vroege mijnbouw in schaars bewoonde streken begon, terwijl de industrialisatie van de textiel in stedelijke centra gebeurde. Maar, hoe dan ook, de verre oorsprong van de in Gent algemeen gebruikte volksnaam 'cité' van de beluiken, is terug te voeren naar een creatie van Waalse en andere mijnbazen: de 'cité ouvrière'. De term 'beluik' is artificieel: een laat ingevoerde vertaling van het door de Frans schrijvende administratie gehanteerde woord 'enclos'. Dit betekent 'afgesloten', wat de wooncomplexen bewoond door arme mensen lang niet allemaal waren. De archetypische beluiken waren inderdaad gebouwd op de afgesloten (beloken) achtererven en zijstroken van herbergen en kleine ondernemingen, maar identieke ensembles kon je ook open en bloot zien langs kleine straatjes, zoals het Berouw (Devriese, 2015).
- 4 Bij het opstellen en publiceren van 'Bouwen ...' door Van Aerschot e.m. (1979) was 't Fortje al geruime tijd afgebroken en kon het niet beschreven of zelfs vermeld worden in de snelinventaris van de toen bestaande bebouwing. De huizenrij aan het Berouw om de hoek van de vest, pal naast het Loutexcomplex – ex Voortman, stond nog wel recht.

- 5 Archief Gent. Reeks Beluiken. Onder de letter P (van Plezante vest ...) bij Voortman o.m. een rapport van de stedelijke gezondheidsdienst dd. 1949. Wijk 8, Blaisantvest nr. 73-129, met situatieplan.
- 6 Gemeenteraad. Zitting van 22 mei 1876. Interpellatie van Dierman en Andries: Dépôt d'immondices au Boulevard de Plaisance, In: Bulletin Communal (Gemeentebled) van 1876, p. 427-429. Al in de vorige zitting was dit aangeklaagd. Er zou ingegrepen worden, maar er gebeurde niets. Er wordt niet verder gespecificeerd waar dat stort precies lag aan de vest. Het terrein rond en achter 't Fortje, gedeeltelijk stadsgrond (de vestgracht), is een goede kandidaat.
- 7 O.m. in Archief Gent, reeks VII nr. 1361-1362.
- 8 Archief Gent, reeks G12 nr. 1882-R10; 1883-B23; 1887-B11; 1888-BB29; 1889-B50; 1899-B37.
- 9 Archief Gent G/4/2956 van 17-4-1956.

GT 2019 NR. 6. CORRECTIE: MARIE SCHELLINCK

In het laatste GT nummer van vorig jaar verschenen twee korte bijdragen over de Gentse militaire 'beroemdheid' Marie Schellinck. De ene tekst 'Marie Schellinck, een Gentse grognarde' is van Eric Vermeirsch, de auteur wiens naam onder de titel prijkt. De andere 'Hoe promoveerde Marie-Jeanne Schellinck van prostituee tot onderluitenant en heldin van Napoleon?' werd niet geschreven door Eric, zoals onder de titel aangegeven staat, maar door Luc Devriese, naam die correct opgenomen is in de inhoudstafels vooraan en achteraan het tijdschriftnummer. Eric treft in deze geen enkele schuld. De verantwoordelijkheid voor deze stommiteit berust geheel en al bij het slachtoffer Luc Devriese: hij had maar beter opgelet!

GT redactie